घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्ष, दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
अमरबहादुर श्रेष्ठ
क्याम्पस क्र.सं. २७०६१-६३
त्रि.वि.दर्ता नं. : २९८०१-८८
नेपाली विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन

२०६७

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षका शोधार्थी छात्र अमरबहादुर श्रेष्ठले घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । विषयवस्तुको गहन अध्ययन र विश्लेषण गरी निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

(दामोदर रिजाल)

सहप्राध्यापक

नेपाली विभाग

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

दिनाङ्क : २०६६।१२।१३

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्रसङ्काय, नेपाली विभाग, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवनको छात्र अमरबहादुर श्रेष्ठले त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. नारायणप्रसाद खनाल	विभागीय प्रमुख	....
२.	सह प्रा. दामोदर रिजाल	शोधनिर्देशक	....
३.	सह प्रा. गोविन्दराज विनोदी	बाèपरीक्षक	....

दिनाङ्क : २०६७-०२-२१

हार्दिक कृतज्ञता-ज्ञापन

घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेको हुँ । उपर्युक्त शीर्षकमा शोधपत्र लेखनको स्वीकृतिका लागि दिएको मेरो आवेदनउपर विशेष मनन गरी वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, नेपाली विभागले स्वीकृति प्रदान गरेअनुसार नेपाली विभागका सहप्राध्यापक गुरु दामोदर रिजालको निर्देशनमा यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक सम्पूर्ण सहयोगका साथै कुशल निर्देशन प्रदान गरेर शोधलेखन सम्पन्न गर्नका लागि उच्च र उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गर्नुहुने गुरु दामोदर रिजालज्यूप्रति म श्रद्धापूर्वक हार्दिक कृतज्ञता जाहेर गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयार गर्न आवश्यक सहयोग र सुझाव प्रदान गर्नुहुने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, नेपाली विभागका तत्कालीन प्रमुख समादरणीय गुरु प्रा.डा. गणेशप्रसाद खराल एवम् वर्तमान नेपाली विभागका प्रमुख प्रा.डा.नारायणप्रसाद खनाल एवम् कपिलमणि शर्मा, लक्ष्मणप्रसाद गौतम, गोविन्दराज विनोदीप्रति पनि म हार्दिक कृतज्ञता समर्पण गर्दछु । मेरो साहित्यिक सृजनाका प्रेरक व्यक्तित्व त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय नेपाली विभाग प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदीज्यूले आफ्नो अति व्यस्तताका बाबजुद पनि आवश्यक सुझाव, सल्लाह र निर्देशन दिनाका साथै शोधपत्र छिटो तयार पार्न बेलाबेलामा घच्घच्याएर अभिभावकीय भूमिका निर्वाह गरी लगाउनुभएको अमूल्य ऋणप्रति श्रद्धानत हुँदै उहाँप्रति म असीम कृतज्ञता समर्पण गर्दछु ।

मेरो साहित्यिक यात्रामा तातेताते गर्दै टुकुटुकु हिँड्न सिकाउनु हुने मेरा पहिला साहित्यिक गुरु एवम् शैक्षिक गुरु पनि रहनुभएका मेरा समादरणीय अग्रज नियात्राकार निर्मोही व्यासज्यूले मलाई शोधपत्र तयार गर्न उत्प्रेरित गर्नाका साथै यो शोधपत्र लेखनका क्रममा आवश्यक सहयोग, सुझाव र सल्लाह प्रदान गरेर एवम् विभिन्न पुस्तकहरू, पत्रपत्रिकाहरू र शोध तथा सृजनापत्रहरू उपलब्ध गराएर लगाउनुभएको अविस्मरणीय गुणका लागि उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता अर्पण गर्दछु ।

मेरो साहित्यिक यात्रा तथा जीवनयात्राका समेत सहयात्री साहित्यकार जुनु क्षेत्रीले यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा घरायसी कामकाजबाट फुर्सद लिई आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन गरेर लगाएको गुणका लागि उनीप्रति म हार्दिक कृतज्ञता जाहेर गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक जानकारी दिएर अमूल्य गुण लगाउनुहुने शोधनायकका पिता रुक्माङ्गद न्यौपाने, श्रीमती राधा न्यौपाने एवम् पुत्रहरू सुवर्ण न्यौपाने र सुशील न्यौपानेप्रति पनि म हार्दिकतापूर्वक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

मेरो साहित्यिक लेखन र शैक्षिक अध्ययनमा बारम्बार उत्साहित गरिरहनुहुने पूजनीय पिता रणबहादुर श्रेष्ठको प्रेरणादायी स्नेहबाट म यहाँसम्म आइपुग्न सफल भएको हुँ । म उहाँप्रति पनि हार्दिक श्रद्धा प्रकट गर्दछु ।

मेरो जीवन र शिक्षासम्बन्धी चिन्ता गर्नुहुने ममतामयी गोकर्णेश्वरीदेवी र कृष्णादेवीज्यू एवम् बेलाबेलामा सल्लाह प्रदान गर्नुहुने साहित्यकारहरू नवराज रिजाल, रामकृष्ण काफ्ले, वीणा पोखरेल, भाइ हेमकुमार श्रेष्ठप्रति पनि म हार्दिकतापूर्वक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्र लेखनका क्रममा प्रमुख सन्दर्भसामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिएका पुस्तकहरू, शोध तथा सृजनापत्रहरू र पत्रपत्रिकाहरूका सम्बन्धित रचनाहरूका लेखकहरू एवम् सम्पादकहरू र सन्दर्भव्यक्तिका रूपमा उद्धृत सम्पूर्ण व्यक्तिहरूप्रति म हार्दिक आभारी छु ।

त्यसैगरी आवश्यक समयमा सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्नुहुने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, स्नातकोत्तर तह प्रशासन शाखाका सहायक प्रशासकद्वय शिव पोखरेल, विजय पण्डित, यस शोधपत्रलाई छोटो समयमा यथाशक्य शुद्धसँग टङ्कन तथा छपाइ गरिदिने बहिनीहरू शशीकला राई, वसन्तीकला राई र सारा राईप्रति पनि म हार्दिक आभारी छु ।

अन्त्यमा घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

प्रस्तुतकर्ता

....

अमरबहादुर श्रेष्ठ
क्याम्पस क्र.सं. २७०६१-६३
त्रि.वि.दर्ता नं. : २९८०१-८८
नेपाली विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
२०६७

दिनाङ्क : २०६६।१२।१३

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय एक : शोध परिचय

१.१ विषयपरिचय २
१.२ शोधप्रयोजन ३
१.३ समस्याकथन ३
१.४ शोधको उद्देश्य ४
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा ४
१.६ शोधको औचित्य र महत्व ९
१.७ अध्ययनको सीमा १०
१.८ शोधविधि १०
१.८.१ सामग्री सङ्कलनविधि ११
(क) पुस्ताकालयविधि ११
(ख) साक्षात्कारविधि ११
१.८.२ अर्थापनविधि ११
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा १२

अध्याय दुई : घनश्याम परिश्रमीको जीवनी

२.१ पृष्ठभूमि १४
२.२ जन्म तथा पारिवारिक अवस्था १४
२.३ बाल्यावस्था र शिक्षादिक्षा १५
२.४ सेवाप्रवेश र निरन्तरता १७
२.५ लेखनप्रारम्भ र निरन्तरता १८
२.६ सम्मान, अभिनन्दन र पुरस्कार १९
२.७ जीवनदर्शन र विशेष अभिरुचि २०
२.८ निष्कर्ष २२

अध्याय तीन : घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको व्यक्तित्व

३.१ पृष्ठभूमि २४
३.२ निजी व्यक्तित्व २४
३.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व २४
३.२.२ स्वभावगत व्यक्तित्व २५

३.३ सार्वजनिक व्यक्तित्व २५
३.३.१ सामाजिक व्यक्तित्व २५
३.३.२ शिक्षक-प्राध्यापक व्यक्तित्व २६
३.३.३ सङ्घसंस्था सङ्गठक-सञ्चालक व्यक्तित्व २६
३.३.४ पत्रकार-सम्पादक व्यक्तित्व २७
३.३.५ साहित्यिक व्यक्तित्व २७
३.३.५.१ स्रष्टा व्यक्तित्व २८
३.३.५.१.१ गजलकार व्यक्तित्व २८
३.३.५.१.२ कवि व्यक्तित्व ३०
३.३.५.१.३ कथाकार व्यक्तित्व ३१
३.३.५.१.४ एकाङ्कीकार व्यक्तित्व ३३
३.३.५.२ द्रष्टा व्यक्तित्व ३४
३.३.५.२.१ समालोचक व्यक्तित्व ३४
३.३.५.२.२ भूमिकाकार व्यक्तित्व ३६
३.३.५.२.३ कृतिसमीक्षक व्यक्तित्व ३७
३.६ निष्कर्ष ३८

अध्याय चार : गजल सिद्धान्त र संरचना

४.१ पृष्ठभूमि ४०
४.२ गजल शब्दको व्युत्पत्ति ४१
४.३ गजलको अर्थ र परिभाषा ४२
४.४ गजलको उद्भव र विकास ४७
४.५ गजलनिर्माणप्रक्रिया ५३
४.६ गजलका आधारभूत तत्वहरू ५६
४.६.१ सेर ५७
४.६.२ मिसरा ५७
४.६.३ काफिया ५७
४.६.३.१ समभार काफिया ५८
४.६.३.२ विषमभार काफिया ५८
४.६.३.३ स्वरसमभार काफिया ५८
४.६.३.४ सम्मिलित काफिया ५८
४.६.४ रदिफ ५८
४.६.५. मत्ला ५९
४.६.६. मक्ता ५९

४.६.७. तखल्लुस ५९

४.६.८. वजन ६०

४.६.९ जमिन ६०

४.६.१० रुक्न ६०

४.६.११ बहर ६१

४.६.११ (क) मुफरद बहर ६२

४.६.११ (ख) मुरक्कब बहर ६३

४.६.११ (ग) मुजाहिफ बहर ६४

४.७ पिङ्गल छन्द र इस्लामिक बहरको समानता ६७

४.८ गजलका गुणदोषहरू ७०

४.८.१ गजलका गुणहरू ७०

४.८.१.१ शब्दविन्यासमयता ७०

४.८.१.२ आलङ्कारिकता ७१

४.८.१.३ सहजग्राहिता ७१

४.८.१.४ साङ्केतिकता ७१

४.८.१.५ वास्तविकता ७१

४.८.१.६ अद्भूतता-नव्यता ७१

४.८.१.७ शब्दाल्पता ७२

४.८.१.८ उखानतुक्कात्मकता ७२

४.८.१.९ अन्योन्याश्रितता ७२

४.८.१.१० गेयात्मकता ७२

४.८.१.११ मर्मस्पर्शिता ७२

४.८.१.१२ उक्तिवैचित्य ७३

४.८.१.१३ कल्पनात्मक उच्चता ७३

४.८.२ गजलका दोषहरू ७३

४.८.२.१ अस्पष्टता ७३

४.८.२.२ भाषिक दुरूहता ७३

४.८.२.३ अपूर्णता ७४

४.८.२.४ अश्लीलता ७४

४.८.२.५ असामन्जस्यता ७४

४.८.२.६ असचेतता ७४

४.८.२.७ असुष्ठुता ७४

४.९ गजलको वर्ण्यविषय क्षेत्र ७५

४.१० गजलको विशेषता ७५

४.११गजलको अन्य विधासँग सम्बन्ध ७६
४.११.१ गजल र गीतको सम्बन्ध ७६
४.११.१.१ समानता ७६
४.११.१.२ असमानता ७६
४.११.२ गजल र कविताका सम्बन्ध ७७
४.११.२.१ समानता ७७
४.११.२.२ असमानता ७७
४.११.३ गजल र मुक्तकको सम्बन्ध ७८
४.११.३.१ समानता ७८
४.११.३.२ असमानता ७८
४.११.४ गजल र लघुकथाको सम्बन्ध ७९
४.११.४.१ समानता ७९
४.११.४.२ असमानता ७९
४.१२ निष्कर्ष ७९

अध्याय पाँच : नेपाली गजलको उद्भव र विकास

५.१ पृष्ठभूमि ८२
५.२ नेपाली गजलको उद्भव ८२
५.३ नेपाली गजलको विकास र विस्तार ८३
५.४ नेपाली गजलको कालविभाजन ८८
५.५ नेपाली गजलको प्रथम चरण ९३
५.५.१ प्रथम चरणका प्रमुख गजलकार र गजलकृतिहरू ९४
५.६ नेपाली गजलको दोस्रो चरण ९६
५.६.१ दोस्रो चरणका प्रमुख गजलकार र गजलकृतिहरू ९७
५.६.२ संयुक्त गजलसङ्ग्रह प्रकाशन गर्ने गजलकार र गजलकृतिहरू १०४
५.६.३ सामूहिक गजलसङ्ग्रह प्रकाशन गर्ने सम्पादक र गजलकृतिहरू १०४
५.६.४ गजल पत्रिकाका सम्पादक र पत्रिकाहरू १०५
५.६.५ गजल विशेषाङ्क प्रकाशित गर्ने पत्रपत्रिकाहरू १०६
५.६.६ अन्य विधासँग संयुक्त गजल प्रकाशन गर्ने गजलकार र कृतिहरू १०६
५.६.७ गजलसिद्धान्त र इतिहासका ग्रन्थ प्रकाशन गर्ने अन्वेषक र ग्रन्थहरू १०७
५.७ नेपाली गजलको वर्तमान स्थिति र भविष्य १०७
५.८ निष्कर्ष १०८

अध्याय छ : गजलकार घनश्याम न्यौपाने परिश्रमी र उनका गजलयात्रा

६.१ पृष्ठभूमि ११०

६.२ नेपाली गजल क्षेत्रमा परिश्रमीको प्रवेश १११

६.३ घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको गजलयात्रा ११२

६.३.१ घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको गजलयात्राको चरण विभाजन ११३

६.३.१.१ प्रथम चरण ११४

६.३.१.२ द्वितीय चरण ११५

६.३.२ घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको गजलयात्राको निरन्तरता र गजलप्रति प्रतिबद्धता ११७

६.४ निष्कर्ष ११८

अध्याय सात : घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन

७.१ पृष्ठभूमि १२०

७.२ सामाजिक चेतनाको सैद्धान्तिक स्वरूप १२०

७.२.१ साहित्यमा साहित्य चेतना १२१

७.२.१.१ अध्यात्मवादी सामाजिक चेतना १२२

७.२.१.१.१ अध्यात्मवादका सकारात्मक पक्षहरू १२२

७.२.१.१.२ अध्यात्मवादका नकारात्मक पक्षहरू १२३

७.२.१.२ भौतिकवादी सामाजिक चेतना १२३

७.२.१.२.१ भौतिकवादका सकारात्मक पक्षहरू १२४

७.२.१.२.२ भौतिकवादका नकारात्मक पक्षहरू १२४

७.३ घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा अन्तर्निहित सामाजिक चेतना १२५

७.४ घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको अध्ययनको आधार १२६

७.४.१ घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलमा सामाजिक चेतनाको स्तरनिर्धारण १२६

७.४.१.१ उच्च स्तर १२६

७.४.१.२ मध्यम स्तर १२७

७.४.१.३ निम्न स्तर १२७

७.४.२ संरचनागत स्तर निर्धारण १२७

७.४.२.१ उत्कृष्ट स्तर १२७

७.४.२.२ मध्यम स्तर १२७

७.४.२.३ सामान्य स्तर १२८

७.५ यो मौसम गजल कृतिमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन १२८

७.६ घामको छहारीमा गजलकृतिमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन १३२

७.७ जून चुहेको रात गजलकृतिमा सामाजिक चेतनाको अध्ययन १३६

७.८ निष्कर्ष १४१

अध्याय आठ : सामाजिक चेतनाका आधारमा घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलको मूल्याङ्कन

८.१	पृष्ठभूमि	१४३
८.२	मूल्याङ्कनका आधार	१४३
८.२.१	विषयवस्तुका आधारमा मूल्याङ्कन	१४४
८.२.१.१	प्रगतिवादी चिन्तन	१४५
८.२.१.२	मानवतावादी भाव	१४६
८.२.१.३	स्वाभिमानप्रतिको निष्ठा	१४७
८.२.१.४	जीवनवादी सञ्चेतना	१४७
८.२.१.५	प्रजातन्त्रप्रति आस्था	१४८
८.२.१.६	राष्ट्रवादी चेतना	१४९
८.२.१.७	नारीप्रति सम्मान	१५०
८.२.१.८	प्रणयवादी भावना	१५१
८.२.१.९	निराशावादी स्वर	१५२
८.२.२	शैलीशल्पका आधारमा मूल्याङ्कन	१५४
८.२.२.१	बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग	१५४
४.२.२.२	उखान र तुक्काको प्रयोग	१५५
४.२.२.३	रसभावको प्रयोग	१५५
८.२.२.४	अलङ्कारविधानको प्रयोग	१५९
८.२.३	भाषिक प्रयोगका आधारमा मूल्याङ्कन	१६५
८.२.४	घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीका गजलको प्रवृत्तिगत मूल स्वर	१६६
८.२.५	नेपाली गजलका विकासमा घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको योगदान	१६७
८.२.६	नेपाली गजलक्षेत्रमा घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको स्थाननिर्धारण	१६७
८.३	निष्कर्ष	१६८

अध्याय नौं : उपसंहार

९.१	उपसंहार	१७०-१७३
प्रमुख सन्दर्भसामग्री		
क.	प्रमुख पुस्तकसूची	१७५
ख.	पुस्तकसूची	१७५
ग.	पत्रपत्रिकासूची	१७७
घ.	शोधपत्रसूची	१७८
ङ.	अङ्ग्रेजी तथा इन्टरनेटसूची	१७९
च.	कार्यपत्रसूची	१७९
परिशिष्ट		
क.	डा. घनश्याम न्यौपाने परिश्रमीको व्यक्तिगत विवरण	१८०-१८३

सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू यसप्रकार छन् ।

अ.सा.प्र.	अभिव्यञ्जना साहित्य प्रतिष्ठान
अनु	अनुवादक
ई.	ईश्वी संवत्
एम.ए.	मास्टर अफ आर्ट्स्
क्र.सं.	कमसङ्ख्या
ग.सा.प.	गण्डकी साहित्य परिषद्
गो.प.सं.	गोरखापत्र संस्थान
ग्रा.म.वि.स.	ग्रामीण महिला विकास समाज
चि.सा.प.	चितवन साहित्य परिषद्
चौ.सं.	चौथो संस्करण
डा.	डाक्टर
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रि.सा.प.	त्रिवेणी साहित्य परिषद्
द.स्मृ.प्र.	दधिराम स्मृति प्रतिष्ठान
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
न.सा.प.	नवलपरासी साहित्य परिषद्
ना.स.प्र.	नागार्जुन साहित्य प्रतिष्ठान
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
नि.सा.प.	निजगढ साहित्य परिषद्
नेराप्रप	नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान
ने.सा.प.	नेपाली साहित्य परिषद्
ने.सा.स.	नेपाली साहित्य समाज

पिएच.डी.	डाक्टर अफ फिलोसोफी
पू.ग.म.	पूर्वाञ्चल गजल मञ्च
प्र.सा.प.	प्रवाह साहित्य परिवार
प्र.सा.प्र.	पल्लव साहित्य प्रतिष्ठान
प्रा.	प्राध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	पृष्ठ
म.उ.वा.स.	मकवानपुर उद्योग वाणिज्य सङ्घ
म.प.ग.म.	मध्यपश्चिमाञ्चल गजल मञ्च
म.प.सा.प.	मध्य पश्चिमाञ्चल साहित्य परिषद्
रा.ज.म.	राष्ट्रिय जनसांस्कृतिक मञ्च
व.प्र.प्र.	वसुन्धरा-मान प्रज्ञा प्रतिष्ठान
वा.सा.प.	वाल्मीकि साहित्य परिषद्
वा.स्मृ.प्र.	वासुशशी स्मृति प्रतिष्ठान
वि.सं.	विक्रम संवत्
वि.सा.प्र.	विविध वाङ्मय प्रकाशन
वि.सि.प्र.	विवेक सिर्जनशील प्रकाशन
वी.सा.प.	वीरगन्ज साहित्य परिषद्
सम्पा.	सम्पादक
सा.प्र.	साझा प्रकाशन
सु.प.ग.म.	सुदूरपश्चिमाञ्चल गजल मञ्च
सु.प.सा.प.	सुदूरपश्चिमाञ्चल साहित्य परिषद्
हा.म.सा.प्र.	हाम्रो मझेरी साहित्य प्रतिष्ठान